

Ivan Illich
TIŠINA JE ZAJEDNIČKO DOBRO

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Ivan Illich

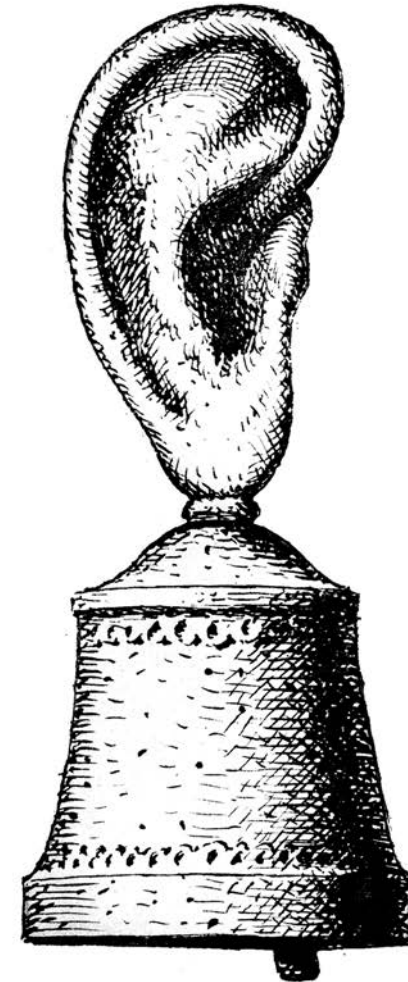
TIŠINA JE ZAJEDNIČKO DOBRO
PRAVO NA DOSTOJANSTVENO ČUTANJE
I JA SAM REŠIO DA ČUTIM
1982–1983.

Svi izvori su navedeni uz tekstove.

Preveli i priredili: Karmen Lončarek („Tišina je zajedničko dobro“,
2010) i AG (ostalo, maj 2020).

<http://anarhija-blok45.net>
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

PRAVO NA DOSTOJANSTVENO ČUTANJE (1982)
I JA SAM REŠIO DA ČUTIM (1983)

„Valja nam razlikovati okoliš kao *zajedničko dobro* od okoliša kao *resursa*...“

„To što je nekolicina prisvojila okoliš jasno je prepoznato kao nedopustiva zloupotreba. Nasuprot tome, još veće poniženje preobrazbe ljudi u pripadnike industrijske radne snage i potrošače sve donekadavno se primalo zdravo za gotovo. Tokom gotovo stotinu godina mnoge političke stranke su osporavale akumulaciju resursa okoliša u privatne ruke. Međutim, o tom pitanju se raspravljalo u smislu privatnog korištenja tih sredstava, a ne kao o iskorjenjivanju zajedničkih dobara. Tako antikapitalistička politika i dalje podupire legitimnost preobrazbe zajedničkog dobra u resurs...“

„Kao što je krhko zajedničko dobro prostora, koje se može uništiti motorizacijom prometa, tako je krhko i zajedničko dobro govora, i lako ga je uništiti prodiranjem modernih sredstava komunikacije...“

„Pitanje koje sam predložio za raspravu, dakle, treba biti jasno: kako se suprotstaviti zadiranju novih, elektroničkih uređaja i sustava u zajedničko dobro koje je za naše biće finije i intimnije od pašnjaka ili cesta – zajedničkih dobara koja vrijede barem koliko i tišina...“

„Tišina je, i prema zapadnoj i prema istočnoj tradiciji, neophodna za nastanak osoba...“

„Takva preobrazba okoliša iz zajedničkog dobra u produktivni resurs predstavlja najosnovniji oblik degradacije okoliša. Ta degradacija ima dugu povijest koja se poklapa s poviješću kapitalizma, ali se nikako ne može svesti samo na to...“ (1982)

„... svestan sam i da tišina preči uvođenjem anarhije. Onim ko čuti, ne može se upravljati. I tišina se širi. Otuda će biti pokušaja da se razbije naše ćutanje. Zahtevaće se naše učešće u 'raspravama o miru'. Moguć je čak i lov na veštice protiv ljudi koji ostaju nemi. Zato se, u ovom trenutku, mora tražiti i braniti pravo na tiho povlačenje iz rasprava, pravo na okončanje rasprave, ako mislimo da je dostojanstvo učesnika ugroženo.“ (1982)

Tišina je zajedničko dobro (1982)

Pravo na dostojanstveno ćutanje (1982)

I ja sam rešio da ćutim (1983)

Tišina je zajedničko dobro

Foto: Jane Bown, Ivan Illich, 19. IX 1973 (na nekom protestu).

Uvodna riječ Ivana Illicha za „Simpozij lista Asahi: Nauka i čovjek – Kompjuterski upravljano društvo“, održan u Tokiju 21. III 1982.

Uvaženi skupe¹, rado prihvaćam čast obraćanja ovom forumu o znanosti i čovjeku. Tema koju gospodin Tsuru (Shigeto Tsuru) predlaže, „Kompjuterski upravljano društvo“, zvoni na uzbunu. Jasno je kako predviđate da ti strojevi koji grubo oponašaju ljude teže zahvaćanju svakog aspekta života ljudi, i da takvi strojevi prisiljavaju ljude da se ponašaju poput strojeva. Novi elektronski uređaji uistinu imaju moć prisiliti ljude da „komuniciraju“ s njima i međusobno na način stroja. Sve što se strukturalno ne uklapa u logiku strojeva, djelotvorno se filtrira iz kulture kojom dominira njihovo korištenje.

Mašinsko ponašanje ljudi zakovanih za elektroniku upućuje na degradaciju njihovog blagostanja i dostojanstva, što većini ljudi na dulji rok postaje nepodnošljivo. Zapažanja o lošem utjecaju programiranih okolina pokazuju da ljudi u njima postaju indolentni, impotentni, narcisoidni i apolitični. Politički proces se slama jer ljudi gube sposobnost da sami vladaju sobom; oni zahtijevaju da se njima upravlja.

Čestitam Asahi Shimbunu² na njegovim naporima za poticanje novog demokratskog konsenzusa u Japanu, zato što preko njega više od sedam milijuna čitatelja postaju svjesni potrebe za ograničavanjem zadiranja strojeva u način njihova ponašanja. Važno je da je upravo Japan potaknuo takvu akciju. Japan se poima kao prijestolnica elek-

¹ Illich se na početku obraća prisutnima japanskom pozdravnom frazom „minnasan“ (*minna* ili *mina* – svi, svako, *san* – poštovani), koju ponavlja još par puta u nastavku izlaganja.

² Japanski dnevni list („Jutarnji list“), organizator konferencije.

tronike; bilo bi čudesno kad bi on cijelome svijetu postao modelom nove politike samoograničavanja u području komunikacija – politike koja je, po mom mišljenju, ovsad neophodna ako ljudi žele da i dalje sami upravljaju sobom.

Elektronskom upravljanju kao političkom pitanju može se pristupiti na nekoliko načina. Na početku ove javne konzultacije predlažem da mu se pristupi kao jednom od pitanja političke ekologije. Ekologija je tokom posljednjih deset godina stekla novo značenje. To je još uvijek naziv za granu profesionalne biologije, no sam pojam danas sve više služi kao oznaka pod kojom široka, politički organizirana javnost analizira i utječe na tehničke odluke. Želim se fokusirati na nove elektroničke uređaje za upravljanje kao na tehničku promjenu ljudskog okoliša, koji, recimo to blago, moraju ostati pod političkom (a ne isključivo stručnom) kontrolom. Odabrao sam ovaj fokus za moj uvod zato što time nastavljam razgovor s trojicom svojih japanskih kolega kojima dugujem sve što znam o ovoj zemlji – profesorima Yoshikazu Sakamoto, Joshiru Tamanoi i Junu Uiju.

U preostalih trinaest minuta za ovom govornicom razjasnit ću razliku koju smatram temeljnom za političku ekologiju. Valja nam razlikovati okoliš kao *zajedničko dobro* od okoliša kao *resursa*. O našoj sposobnosti razlikovanja ta dva pojma ovisi ne samo izgradnja zdrave teorijske ekologije već – što je još važnije – i djelotvorne ekološke jurisprudencije.

Uvaženi skupe, kako bih volio da sam u ovom trenutku učenik vašeg velikog zen-pjesnika, Bashoa. Onda bih možda uspio u samo sedamnaest slogova iskazati razliku između zajedničkog dobra, u koje su uklopljene aktivnosti ljudskog opstanka, i resursa koji služe ekonomskoj proizvodnji onih roba o kojima ovisi moderni opstanak. Da sam pjesnik, možda bih tu razliku mogao izraziti tako krasno i pronicljivo da dopre do vaših srca i postane nezaboravna. Nažalost, nisam japanski pjesnik. Moram vam se obraćati na engleskome, jeziku koji je u posljednjih stotinu godina izgubio sposobnost da iskaže tu razliku, i k tome, preko prevodioca. I samo zato što mogu računati na

prevodilački genij gospodina Muramatsua, usuđujem se oživjeti stara engleska značenja u govoru koji držim u Japanu.

Commons (zajedničko dobro) je srednjoengleska riječ (oko 1150–1500). Prema mojim japanskim prijateljima, po značenju je prilično bliska japanskoj riječi *iriai*, to jest, ta se riječ u predindustrijsko doba koristila za označavanje određenih aspekata okoliša. Ljudi su riječju *commons*, zajedničko dobro, nazivali one dijelove okoliša prema kojima je po običajnom pravu vladao specifičan oblik poštovanja u zajednici. Ljudi su zajedničkim dobrom zvali onaj dio okoliša koji je ležao izvan njihovih vlastitih pragova i izvan njihovog vlasništva, ali na koji su polagali pravo na korištenje, i to ne da bi proizvodili robu, već da bi osigurali opstanak svojih domaćinstava. Običajni zakon koji je humanizirao okoliš uspostavljanjem zajedničkog dobra obično je nepisan. Bio je to nepisani zakon ne samo zato što ljudima nije bilo stalo da ga zapišu, već zato što je ono što je taj zakon štiti bilo stvarnost odveć složena da bi stala u paragrafe. Zakon zajedničkog dobra regulira pravo prolaska, pravo na ribolov i lov, pašu, te prikupljanje drva ili ljekovitih biljaka u šumi.

Hrastovo stablo može biti zajedničko dobro. Njegov hlad ljeti pripada pastiru i njegovom stadu; njegov žir je za svinje susjednih seljaka; njegove suhe grane služe kao gorivo seoskim udovicama; nešto njegovih svježih grančica u proljeće reže se da bi se ukasila crkva – a u suton tu može biti sijelo seoske skupštine. Kad su ljudi govorili o zajedničkom dobru, *iriai*, oni su podrazumijevali jedan određeni aspekt okoliša koji je bio ograničen, koji je bio nužan za opstanak zajednice, koji je različitim skupinama bio potreban na različite načine, ali koji u strogo ekonomskom smislu nije bio shvaćan kao oskudan.

Kad pred današnjim studentima u Evropi upotrijebim izraz „zajedničko dobro“ (na njemačkom *Almende* ili *Gemeinheit*, na talijanskom *gli usi civici*) moji slušaoci istog trena pomisle na osamnaesto stoljeće. Pomišljaju na one pašnjake u Engleskoj na kojima je svaki seljanin čuvao nekoliko ovaca, a pomišljaju i na „ograđivanje pašnjaka“, koje je livade pretvorilo iz zajedničkog dobra u resurs na kojem se mogu uzgajati komercijalna stada. No moji studenti tu prvenstveno misle

na inovaciju siromaštva koja je došla s ograđivanjem: na apsolutno osiromašenje seljaka koji su protjerani sa zemlje u najamni rad; također, misle i na komercijalno bogaćenje gospodara.

U svojoj neposrednoj reakciji, moji studenti pomišljaju na zamah novog kapitalističkog poretka. Suočeni s bolnom novinom, zaboravljaju da ograđivanje znači i nešto mnogo elementarnije. Ograđivanje zajedničkog dobra navijestilo je novi ekološki poredak: ograđivanje nije samo fizički prenijelo kontrolu nad pašnjacima sa seljaka na gospodara. Ograđivanje je označilo radikalnu promjenu društvenog stava prema okolišu. Prije toga, u bilo kojem pravnom sustavu, većina okoliša se smatrala zajedničkim dobrom iz kojega je većina ljudi mogla pribaviti najveći dio svog uzdržavanja bez potrebe da pribjegava tržištu. Nakon ograđivanja, okoliš je postao prvenstveno resurs u službi „poduzeća“, koja su organiziranjem najamnog rada preobrazila prirodu u robu i usluge o kojima ovisi zadovoljavanje osnovnih potreba potrošača. Ta preobrazba je slijepa mrlja političke ekonomije.

Ta promjena stavova može se još bolje ilustrirati ako umjesto pašnjaka za primjer uzmemo ceste. Kakve li razlike između novih i starih dijelova u gradu Meksiku prije samo dvadeset godina! U starim dijelovima grada ulice su bile istinsko zajedničko dobro. Neki ljudi sjedili su uza cestu prodavajući povrće i čumur. Drugi bi iznijeli svoje stolice na cestu da popiju kavu ili tekilu. Ili bi pak na cesti održavali sastanke da odluče o novom starješini susjedstva ili pak da odrede cijenu magarca. Jedni su vodili svoje magarace kroz gužvu, hodajući uz teško natovarenu marvu; drugi su jahali u sedlu. Djeca su se igrala uz slivnik, a ljudi koji su hodali cestom mogli su je i dalje koristiti kako bi stigli s jednog mjesta na drugo.

Takve ceste bile su napravljene za ljude. Kao i svako pravo zajedničko dobro, sama ulica bila je rezultat ljudskog življenja na njoj i nastojanja da se taj prostor učini podesnim za življenje. Nastambe duž ceste nisu bile privatne kuće u modernom smislu – garaže za odlaganje radnika preko noći. Prag je i dalje odvajao dva životna prostora: jedan intiman i drugi zajednički. Ali ni domovi u tom intimnom smislu, niti ulice kao zajedničko dobro nisu preživjeli ekonomski razvoj.

Ulice u novim dijelovima grada Meksika više nisu za ljude. Oni su sad prometnice za automobile, autobuse, taksije i kamione. Ljude na ulicama jedva da se podnosi, osim ako su na putu do autobusne stanice. Kad bi ljudi danas sjeli ili se zaustavili na ulici, postali bi prepreka za promet, i promet bi za njih bio opasan. Cesta je srozana s zajedničkog dobra na jednostavan resurs za promet vozila. Ljudi se više ne mogu kretati sami. Njihovu pokretljivost potisnuo je promet. Cirkulirati mogu samo kad su zavezani i kad ih se vozi.

Velikaško prisvajanje pašnjaka bilo je osporavano, no ona još temeljnija preobrazba pašnjaka (ili cesta) iz zajedničkog dobra u resurs sve do skora nije bila podvrgnuta kritici. To što je nekolicina prisvojila okoliš jasno je prepoznato kao nedopustiva zloupotreba. Nasuprot tome, još veće poniženje preobrazbe ljudi u pripadnike industrijske radne snage i potrošače sve donedavno se primalo zdravo za gotovo. Tokom gotovo stotinu godina mnoge političke stranke su osporavale akumulaciju resursa okoliša u privatne ruke. Međutim, o tom pitanju se raspravljalo u smislu privatnog korištenja tih sredstava, a ne kao o iskorjenjivanju zajedničkih dobara. Tako antikapitalistička politika i dalje podupire legitimnost preobrazbe zajedničkog dobra u resurs.

Tek onedavna u temelju društva nova vrsta „popularnog intelektualca“ počinje razabirati što se dogodilo. Ograđivanje je ljudima zanijekalo pravo na onu vrstu okruženja na kojem je, kroz cijelu povijest, bila utemeljena moralna ekonomija preživljavanja. Ograđivanje, jednom prihvaćeno, redefinira zajednicu. Ograđivanje podriva lokalnu autonomiju zajednice. Zato je ograđivanje zajedničkog dobra jednako tako u interesu stručnjaka i državnih birokrata kao što je i u interesu kapitalista. Ograđivanje omogućava birokratima da lokalne zajednice definiraju kao nemoćne i nesposobne da osiguraju vlastiti opstanak. Ljudi postaju ekonomski pojedinci čiji opstanak ovisi o robi koja se za njih proizvodi. U osnovi, većina građanskih pokreta predstavlja pobunu protiv tog ekološki izazvanog redefiniranja ljudi kao potrošača.

Uvaženi skupe, htjeli ste da govorim o elektronici, a ne o pašnjacima i cestama. No ja sam povjesničar; želio sam najprije reći nešto o pastoralnom zajedničkom dobru za kakvo znam iz prošlosti kako bih

potom mogao reći nešto o sadašnjoj, mnogo većoj prijetnji zajedničkom dobru koju donosi elektronika.

Ovaj čovjek koji vam govori rođen je prije 55 godina u Beču. Kad mu je bilo mjesec dana, stavili su ga na vlak, zatim na brod i doveli na otok Brač. Tamo, u selu na dalmatinskoj obali, njegov djed htio je da ga blagoslovi. Moj djed živio je u kući u kojoj je njegova obitelj živjela od vremena kada je u Kyotu vladao šogunat Muromachi. Od tad su se na dalmatinskoj obali izmijenili mnogi vladari – venecijanski duždevi, istanbulski sultani, gusari iz Omiša (Almissa), austrijski carevi i jugoslavenski kraljevi. No te brojne promjene uniformi i jezika vladalaca malo su toga mijenjale u svakodnevnom životu tokom tih petsto godina. Iste krovne grede od maslinovog drva još uvijek su podržavale krov na kući mog djeda. Još uvijek se vodu skupljalo sa istih kamenih ploča na krovu. Vino se tiještilo u istim čabrovima, ribarilo iz iste vrste brodice, a ulje je dolazilo sa stabala posađenih kad je grad Edo (Tokio) još bio mlad.

Moj djed je dobijao vijesti dva puta mjesečno. Vijesti su sad stizale parobrodom za tri dana, a nekad im je jedrenjakom trebalo pet dana. Kad sam se rodio, povijest je za ljude koji su živjeli podalje od glavnih putova i dalje tekla polako, neopazice. Većina okoliša još uvijek je bila zajedničko dobro. Ljudi su živjeli u kućama koje su sami sagradili; kretali su se ulicama ugaženima nogama njihovih životinja, bili su autonomni u opskrbi i raspolaganju svojom vodom; kad su htjeli govoriti, ovisili su samo o vlastitim glasovima. Sve se to promijenilo mojim dolaskom na Brač.

Na istom brodu kojim sam prispio 1926. godine bio je prvi zvučnik koji je stigao na otok. Malo je ljudi tamo ikad i čulo za takvo nešto. Do tog dana svi su muškarci i žene govorili više-manje jednako snažnim glasovima. No to se odjednom promijenilo. Odsad je pristup mikrofONU određivao čiji će glas biti pojačan. Od tog časa tišina je prestala biti zajedničko dobro; postala je resurs za koji se zvučnici natječu. Sam jezik, pak, time je preobražen iz zajedničkog dobra u nacionalni resurs za komunikaciju. Kao što je velikaško ograđeno područje povećalo nacionalnu produktivnost onemogućavajući pojed-

načnog seljaka da drži nekoliko ovaca, tako je i prodornost zvučnika uništila tišinu što je dotad svakom muškarcu i ženi davala njihov vlastit i jednak glas. Tko nema pristupa zvučniku, biva ušutkan.

Nadam se da moja paralela sad postaje jasna. Kao što je krhko zajedničko dobro prostora, koje se može uništiti motorizacijom prometa, tako je krhko i zajedničko dobro govora, i lako ga je uništiti prodiranjem modernih sredstava komunikacije.

Pitanje koje sam predložio za raspravu, dakle, treba biti jasno: kako se suprotstaviti zadiranju novih, elektroničkih uređaja i sustava u zajedničko dobro koje je za naše biće finije i intimnije od pašnjaka ili cesta – zajedničkih dobara koja vrijede barem koliko i tišina. Tišina je, i prema zapadnoj i prema istočnoj tradiciji, neophodna za nastanak osoba. Tišinu su nam oduzeli strojevi koji oponašaju ljude. Vrlo lako bismo mogli postati sve ovisniji o strojevima za govorenje i razmišljanje, kao što smo već postali ovisni o strojevima za kretanje.

Takva preobrazba okoliša iz zajedničkog dobra u produktivni resurs predstavlja najosnovniji oblik degradacije okoliša. Ta degradacija ima dugu povijest koja se poklapa s poviješću kapitalizma, ali se nikako ne može svesti samo na to. Nažalost, politička ekologija je dosad previđala ili potcjenjivala važnost te preobrazbe. Moramo tu preobrazbu prepoznati kako bismo organizirali pokrete obrane onoga što je od zajedničkog dobra još preostalo. Ta obrana predstavlja ključni javni zadatak političkog djelovanja u ovoj deceniji. Moramo se hitno poduhvatiti tog zadatka zato što zajedničko dobro može postojati i bez policije, ali resursi ne mogu. Kao što je to slučaj i s prometom, kompjuteri zahtijevaju policiju, i to sve više, u sve suptilnijim oblicima.

Po definiciji, resursi zazivaju da ih se brani policijom. Kad se jednom nađu pod obranom, postaje sve teže ponovo ih uspostaviti kao zajednička dobra. To je poseban razlog za uzbunu.

1982.

Ivan Illich, „Silence is a Commons“, *The CoEvolution Quarterly*, 40, Winter 1983, str. 5–9; Ivan Illich, „Silence is a Commons“, Opening remarks at the „Asahi Symposium: Science and Man – The Computer-Managed Society“, Tokyo, 21. III 1982, *In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses, 1978–1990*, 1991, str. 47–54.

Prevela Karmen Lončarek (Rijeka), 2010; prvi put objavljeno na portalu H-alter (Zagreb), 08. I 2010, <http://www.h-alter.org/vijesti/tisina-je-javno-dobro>

Prevod je korigovan prema verziji teksta iz zbirke *In the Mirror of the Past* (1991), u kojoj je sam Ilič ispravio jednu očiglednu grešku, izbacio neke uzgredne retoričke ukrase (kao na jednom mestu, „ei-ei, schau-schau!“), što su stihovi iz jedne stare dečje pesmice, koji „znače“ nešto kao „u-ta-ta!“ i precizirao još neke detalje iz verzije objavljene 1983. u časopisu *The CoEvolution Quarterly* (ta stara verzija je i dalje više zastupljena na internetu).

Drugi prevod: Ivan Illich, „Tišina je opće dobro“, *Vernakularne vrijednosti i drugi eseji*, Litteris, Zagreb, 2013, str. 95–103, prevela Sanja Fabijanić.

U dogovoru s Karmen, ovde smo se držali doslovnog značenja izraza „commons“, „zajedničko dobro“, zbog njegove posebne konotacije, koja ukazuje na neposredniji odnos između ljudi, za razliku od pojmova „javno“ i „opće“, koji se više odnose na usluge i institucije namenjene svima, ali, po pravilu, uz posredovanje tržišta i u organizaciji državnih i lokalnih administracija.

AG, maj 2020.

Pravo na dostojanstveno ćutanje

Prošle zime, posetioci jednog grada u Nemačkoj mogli su da prisustvuju neobičnoj sceni. U određeno vreme, i samo na sat vremena, neki ljudi su se redovno okupljali na prometnom raskršću i tamo nemo stajali. Stajali su tako na zimi, povremeno se prebacujući s noge na nogu, ne izgovarajući ni reč, ne odgovarajući prolaznicima. Posle sat vremena bi se razišli, i dalje ćutke. Ti mirni ljudi su dobro pazili da ne ometaju saobraćaj i prolaznike. Nosili su običnu odeću. Dvoje ili troje je obično nosilo transparent koji je objašnjavao razloge za njihovo držanje: „Ćutimo zato što nemamo šta da kažemo o nuklearnom uništenju.“

Pridružio sam se jednoj od tih nemih grupa. I ubrzo sam primetio da ti mirni ljudi mogu delovati vrlo onespokojavajuće na one koji prolaze pored njih – ćutanje takvih grupa neodoljivo izaziva bučan odjek. Ta smirenost grmi, dok prenosi neizrecivi užas. Nemci su dobro informisani o posledicama nuklearne mašinerije. Većina međutim gura u stranu naučne dokaze o neminovnim posledicama raspoređivanja nuklearnih sredstava. Neki među njima, ugledni i religiozni, pomirili su se s rizikom koji donosi postavljanje sve većeg broja američkih krstarećih i „peršing“ projektila na nemačkom tlu. Ipak, značajna i sve veća manjina odlučno se suprotstavlja daljem nuklearnom naoružavanju, a ne tako mali broj njih se zalaže za bezuslovno nuklearno razoružanje.

Ljudi koji ćute upućuju provokativan izazov kako jastrebovima tako i celom spektru golubova. Oni koji su izabrali da učestvuju u tom ritualu na uličnim uglovima rešeni su da ne kažu ništa i ne odgovaraju na bilo kakva pitanja. Jedan razdraženi čovek opsedao me je skoro pola sata. Siguran sam da je podržavao jednostrano razoružanje isto tako snažno kao i ja, ali po njemu ćutanje nije bilo dobar način da

se stane iza takvog ubedenja. Ali tamo i u tom trenutku nisam mogao da mu odgovorim.

Sada mogu da navedem četiri razloga za uverenje, koje dele i mnogi drugi, da je važno da neki od nas pokažu nenasilno, defanzivno ćutanje, čak i po cenu da to zabrine ili povredi neke naše prijatelje. Odgovoriću na četiri pitanja: 1) Zašto je na nuklearne bombe važno odgovoriti ćutanjem, naročito u Nemačkoj? 2) Zašto, kao filozof, verujem da sami argumenti nisu dovoljni da bi se pružio otpor proizvodnji, razmeštanju i održavanju nuklearnog potencijala? 3) Zašto mislim da je ćutanje često ubedljivije od reči? 4) Zašto ćutanje ubrajam u ona ljudska prava koja bi trebalo zaštititi zakonom?

Prvo, mislim da mladi Nemci imaju poseban odnos prema genocidnim mašinama. Ali mora se shvatiti šta neka genocidna mašina zaista jeste; to *nije* neko oružje. To je, kao konkretno atomska bomba, fundamentalno novi tip fenomena. Nuklearna sredstva su predmeti bez sličnosti s bilo čime iz prošlosti. Genocid, međutim, nije ništa novo. Tokom istorije osvajači su često istrebljivali gradove ili cele populacije. Na primer, u Bibliji čitamo da su Jevreji verovali kako im je njihov Bog naložio da ubiju svako biće u određenim gradovima koje su pokorili.

Ali naši preci su počinili genocid sa sredstvima koja su imala i normalnu upotrebu – s toljagama, noževima ili vatrom. Ti predmeti su imali i mirnodopsku svrhu, na primer, u pripremanju hrane, ali i za užasne činove mučenja, ubijanja i genocida. Za atomske bombe to ne važi. Njihova jedina svrha je genocid. One nisu od koristi za bilo šta drugo, čak ni za ubistvo.

Takvi genocidni instrumenti, izumi za uništenje celih naroda, bili su prvi put osmišljeni početkom četrdesetih, u vreme kada je predsednik Ruzvelt rešio da proizvede atomsku bombu, prema Ajnštajnovim smernicama. Istovremeno, Hitler je počeo s takvim istraživanjima u Nemačkoj. Međutim, ta orijentacija je tamo proizvela koncentracione logore za masovno ubijanje Jevreja, Cigana, homoseksualaca i drugih grupa ljudi smatranih za nedostojne života.

Ti logori su radili četiri godine, kada je „Enola Gej“ bacila bombe na Hirošimu. Njima su upravljali Nemci, od kojih su većina sada mrtvi ili prilično stari. Ipak, mnogi mladi Nemci osećaju se lično povezanim s tim genocidnim mašinama, koje su koristili roditelji nekih od njih, iako su oni sami rođeni posle zatvaranja ili rušenja poslednjeg koncentracionog logora, poslednje gasne komore, poslednjeg masovnog krematorijuma. Ti mladi ljudi, progonjeni slikama logora, osećaju neizrecivi užas. Osećaju da je potpuno izlišno i zapravo potpuno nemoguće izneti bilo kakav logični razlog zašto bi trebalo da se protive rekonstrukciji takvih logora. Misle da je to izlišno, zato što danas u Nemačkoj niko ne predlaže koncentracione logore u svrhu genocida i zato što smatraju da je nemoguće raspravljati o nečemu tako očiglednom.

Jedini koji su se u nacističkoj Nemačkoj protivili izgradnji i korišćenju koncentracionih logora bili su neki visoki nacistički funkcioneri, koji su smatrali ili da genocid treba odložiti ili da ga treba sprovesti na efikasniji način, drugim sredstvima. Neki su opet upozoravali na velike troškove. Mnogi mladi Evropljani danas odbijaju da se ponašaju kao ti nacistički funkcioneri. Oni shvataju da atomske bombe nisu oružje već genocidna mašina, da se njihovom postojanju – a naročito njihovom razmeštanju na nemačkom tlu – treba suprotstaviti, ali tako da se na to *ne protraći ni jedna jedina reč*.

Drugo, znam da neki ljudi vrište od užasa kada više ne mogu da kontrolišu svoje emocije. I nema ničeg lošeg u ponašanju čista srca, a ne samo na osnovu bistrog uma. Ali kao filozof znam da postoje ubedljivi razlozi za odbijanje da se bude uvučen u raspravu o određenim pitanjima. Jevreji, kao i neki hrišćani, veruju da ne bi trebalo da izgovaraju Božje ime. Moderni filozofi su uočili neke koncepte koji iskaze u kojima se javljaju čine besmislenim. U testamentima, na primer, rečenica koje počinje sa „Posle moje smrti, želim da...“ uobičajena je, ali besmislena. Posle svoje smrti neću želeti ništa.

Genocidna mašina je jedan od tih konceptata kojima logičari dodeljuju „izuzetan epistemološki status“. Mogu da govorim o atomskoj bombi (kao i da imam lično mišljenje o nuklearnim elektranama) *samo* na osnovu argumenata koji dokazuju da je reč o genocidnoj

mašini. Međutim, čim se to dokaže, taj koncept više ne mogu da koristim u rečenici, a da time ne dehumanizujem svoj status kao govornika. Čak ni zbog same diskusije ne mogu ući u raspravu u kojoj se razmatra opasnost od genocida, koliko god oprezno izgovorena.

Treće, mogu samo da vrištim kada naiđem na ljude koji se tim pitanjem bave pomoću argumenata. I paradoksalno, vrisak je bliži tišini od govora. Slično suzama ili slogu OM (Aum, Ohm), određeni načini jaukanja i vrištanja leže, kao i ćutanje, izvan oblasti jezika. Ipak, ti oblici izražavanja mogu govoriti glasnije i preciznije od reči.

Dalje, ćutanje, uokvireno užasnutim vriskom, prevazilazi jezik. Ljudi iz različitih zemalja i starosnih grupa koji možda nemaju zajednički jezik, mogu govoriti uglas svojim nemim vriskom.

Najzad, bezuslovno suprotstavljanje postojanju genocidnih mašina izraženo rešenošću da se čuti jeste radikalno demokratsko. Dozvolite mi da to objasnim. Ako kažem da atomska bomba nije oružje već genocidna mašina i onda kao naučnik tome dodam da će nuklearna energija neminovno ugroziti buduće generacije, težina mojih argumenata zavisiće od moje kompetencije u jednoj vrlo složenoj stvari, a moj kredibilitet od mog društvenog položaja. Javna rasprava, naročito u današnjem medijski dominiranom društvu, može biti samo hijerarhijska. Ali to ne važi za elokventno i racionalno izabrano ćutanje. Najinteligentniji i najiskusniji stručnjak može upotrebiti ćutanje kao *svoju poslednju reč*. A svako može izabrati nemi protest i demonstrirati neizrecivi užas kao izraz svoje direktne i mudre vere u život i nade za svoju decu. Odluka da se ostane nem, ritual tog „Ne, hvala“, jeste glas kojim velika većina danas može govoriti s upečatljivom jednostavnošću.

Četvrto, time što govorim u prilog ćutanju kao primeru koji bi trebalo da sledim, ne nameravam da obeshrabrim razumnu raspravu koja utvrđuje razloge za istrajavanje u ćutanju. Ali svestan sam i da tišina preti uvođenjem anarhije. Onim ko čuti, ne može se upravljati. I tišina se širi. Otuda će biti pokušaja da se razbije naše ćutanje. Zahtevaće se naše učešće u „raspravama o miru“. Moguć je čak i lov na veštice protiv ljudi koji ostaju nemi. Zato se, u ovom trenutku, mora tražiti i braniti pravo na tiho povlačenje iz rasprava, pravo na

okončanje rasprave, ako mislimo da je dostojanstvo učesnika ugroženo. Postoji i pravo na propagiranje užasnutog ćutanja.

1982.

Ivan Illich, „The Right to Dignified Silence“, Address to „People's Forum: Hope“, Tokyo, 23. IV 1982, *In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses, 1978–1990*, 1991, str. 27–31.

„Das Recht auf würdiges Schweigen“, *Frieden vor Ort*, ed. Marianne und Reimer Gronemeyer, Fischer Taschenbuch Verlag, *Magazin Brennpunkte* 28, Frankfurt an Main, 1982.

I ja sam rešio da ćutim

Čitano i distribuirano na Dvadesetom Saboru evangelističke crkve,
u Hanoveru, 9. VI 1983.

I ja sam rešio da ćutim

zato što neću da ulazim u bilo kakvu raspravu o genocidu;

zato što nuklearne bombe nisu oružje; one se ne mogu upotrebiti
ni za šta drugo osim za uništavanje ljudi;

zato što razmeštanje nuklearnih bombi čini i mir i rat podjednako
besmislenim;

zato što ćutanje ovde govori više od reči;

zato što bih u samoj raspravi o uslovima pod kojima bih se odre-
kao upotrebe tih bombi postao kriminalac;

zato što je nuklearno odvracanje glupost;

zato što neću da pretim drugima svojim samoubistvom;

zato što je „zonu ćutanja“ koja je okruživala genocid u vreme na-
cista zamenila „zona argumentacije“;

zato što samo moje ćutanje govori jasno u ovoj zoni kompulzivnih
mirovnih pregovora;

zato što se moje užasno ćutanje ne može iskoristiti, niti se njime
može upravljati;

zato što...

Precrtajte sve što vam ne odgovara. Dodajte svoje razloge za ćuta-
nje. Šaljite ovo dalje.

1983.

Ivan Illich, „I Too Have Decided to Keep Silent“, Read and
distributed at the 20th Evangelischer Kirchentag Hanover, 9. VI
1983, *In the Mirror of the Past: Lectures and Addresses, 1978–1990*,
1991, str. 32–33.

„Auch ich schweige hier öffentlich. Ein Epilog“, *Anstiftung zur Zivilcourage. Prominente Autoren berichten über bestandene Konflikte*, eds. Karen Schunk, Rudolf Walter; Herder Verlag, Freiburg, 1983.

Slučaj je hteo da poruka o nemom protestu Ilića i njegovih prijatelja bude distribuirana na jednom crkvenom saboru održanom u Hanoveru, gradu Kurta Švitera, koji je on trajno prekrstio u Revon (Revonah), i u kojem se dešava radnja njegovog komada „Uzroci i počeci velike i slavne revolucije u Revonu“ (Kurt Schwitters, „Ursachen und Beginn der grossen glorreichen Revolution in Revon“, *Der Sturm*, XII/ 11, 1922). Na ulici se pojavljuje čovek koji samo stoji i ćuti. Niko ne zna, niti uspeva da dokuči zašto, ali to ubrzo izaziva veliku radoznalost, zatim histeriju i na kraju totalnu pometnju. Iako su ovi protesti, prema drugom Iličevom svedočenju, izgleda počeli u Berlinu 1981–1982 (David Cayley, *Ivan Illich in conversation*, 1992, IV, str. 127–130), u vreme kada je predavao na tamošnjem Institutu za napredne studije (Wissenschaftskolleg zu Berlin), podudarnost je prosto upadljiva, ali i dirljiva, kao pravi, iako verovatno nehotični omaž legendarnom Revoncu. (Ilič je do značaja tišine i ćutanja došao s druge strane, sigurno bez dodirnih tačaka s dadom, a prvi tekst na tu temu napisao je još 1956: „Rečitost tišine“, iz zbirke *Svetkovina svesnosti*, 1970, str. 39–47.) Hanover, jedan od najtvrdokornijih bastiona „pristojne“, malograđanske Nemačke, bio je poslednje mesto u kojem je mogao očekivati da na ulici vidi prizore iz svog komada; onda se to ipak dogodilo. Po svemu što znamo o njegovim stavovima o ratu i političarima, razlozi bi ga potresli, do zanemlosti, ali sam gest bi sigurno pozdravio.

Engleska i nemačka verzija, u jednom fajlu: <https://archive.org/details/kurt-schwitters-revolution-in-revon-1919>

Originalno izdanje: https://bluemountain.princeton.edu/pdfs/periodicals/bmtnab/issues/1922/11/05_01/bmtnab_1922-11-05_01.pdf

ŠTA JE LUDILO?

Ludilo se može deliti.

Ludilo je deljivo i množivo.

Ludilo se najbolje vidi kada se odmakne od njega.

Politika je ludilo.

IVAN ILLICH

Dada je protiv politike zato što je protiv ludila.
Politika je slika i prilika našeg doba.
Neka ta slika što pre nestane i ostavi naše doba na miru.
(Kurt Schwitters, „Was ist Wahnsinn?“, 1924–1925)

AG, 2020.

IVAN ILLICH

In the Mirror of the Past

**Lectures and Addresses
1978–1990**

GLAVNI IZVOR:

PDF: <https://archive.org/details/inmirrorofpastoilli>

EPUB: Memory of the World, „search“,
<https://library.memoryoftheworld.org/#/books/>

ILIĆEVA BIBLIOGRAFIJA I NAJOBIMNIJE ARHIVE

<http://www.davidtinapple.com/illich/>

<https://www.pudel.uni-bremen.de>

<http://rhetoricofivanillich.blogspot.com>

<http://rhetoricofivanillich.blogspot.com/2010/09/ivan-illich-extra-readings.html>

<http://backpalm.blogspot.com>

RAZGOVORI I OSVRTI

Ivan Illich in Conversation, ed. David Cayley, Anansi Press,
Toronto, 1992.

*The Rivers North of the Future: The Testament of Ivan Illich, as
told to David Cayley*, Anansi Press, Toronto, 2005.

The Challenges of Ivan Illich: a collective reflection, Lee Hoinacki
& Carl Mitcham, eds., State University of NY Press, Albany,
2002.

OSTALI PREVODI

<https://anarhija-blok45.net>

<https://anarhisticka-biblioteka.net/category/author/ivan-illich>

NA KoricAMA:

René Magritte, „La Leçon de Musique“ (detalji), 1965.